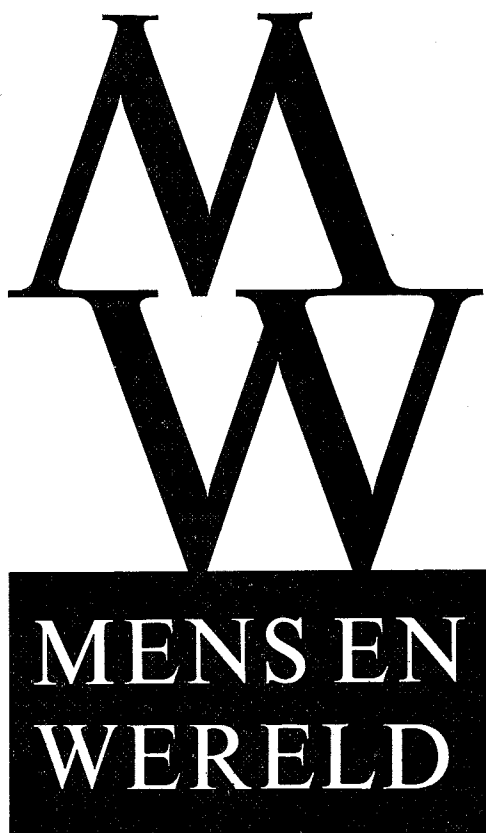

**Uitgave van het
Humanistisch Verbond**

Verschijnt om de veertien dagen

**22ste jaargang nummer 1
7 januari 1967**

Hoofredacteur: dr. H. Bongers

Redactieraad:
mr. dr. M. Rood-de Boer, prof. dr. J.C. Brandt Corstius,
H. Mozes, R. de la Rie, mr. dr. H. J. Roethof

Redactiesecretaris: J. van Straten
Goethelaan 73, Utrecht, telefoon (030) 3 15 63

Administratie, abonnementen en advertenties:
postbus 114, Utrecht, telefoon (030) 2 46 41
giro 304960 t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht

Advertentietarieven op aanvraag

Abonnementsprijzen per jaar:
voor leden van humanistische organisaties f 7,50
voor niet-leden f 9,50
buitenland f 12,-

Losse nummers f 0,50

In dit nummer o.a.:

J. P. van Praag:
Van werkelijkheid van de mens tot
menselijke werkelijkheid

Rie ter Heege:
Kerstmis en Oudjaar in de zomer, pag. 4

M. Rood-de Boer:
Het nieuwe profiel van de vrouw (9), pag. 5

Redactie:
Afscheid P. van der Vliet, pag. 6

Van werkelijkheid van de mens tot menselijke werkelijkheid

LAAT ook ik U een goed 1967 wensen. Ik hoop dat dit jaar U veel voldoening zal brengen in uw werk en veel vriendschap. Dit jaar geen nieuwjaarsbrief van het hoofdbestuur van het Humanistisch Verbond; na twintig jaar vonden we het welletjes. Niet dat een humanist op dit moment niets te zeggen zou hebben. Integendeel! Meer dan in vele jaren achter ons is de idee van het humanisme aktueel en krijgt ze praktische betekenis voor enkelingen en samenleving.

Praktische betekenis: dit wil niet zeggen dat we kant en klare oplossingen hebben aan te bieden. Humanisten zijn geen super-mensen die over wondermiddelen beschikken. Dat kan niet genoeg herhaald worden, want men schijnt dat steeds weer te verwachten. Zo kan 'het' humanisme bijvoorbeeld ook geen oplossing bieden voor de oorlog in Vietnam. Wel zullen de afzonderlijke humanisten daar een mening over hebben. Ik kan me nauwelijks voorstellen dat er een dag voorbij gaat zonder dat een humanist (of een christen of wie ook) zich door die ellende als het ware bij de keel gegrepen voelt. Maar humanistisch brengt niet mee, dat alle humanisten dezelfde mening hebben. Wel over de ellende en de uitzichtloosheid van de oorlog, maar niet over de manier om er uit te komen.

Dat is geen kwestie van 'moed' (wat voor moed zou er nodig zijn om een radikaal geluid over Vietnam te laten horen?), maar van uitgangspunt. Want deze verscheidenheid berust op een kerngedachte van de humanistische beweging, waarover humanisten wel een gemeenschappelijk standpunt hebben, namelijk dat het de moeite waard is om mensen van één levensovertuiging bijeen te brengen, ondanks verschil in politieke overtuiging; en dat het de moeite waard is naar elkaar te luisteren in een land dat zo hopeloos verdeeld en verzuild is. Daarnaast zal elke humanist zijn politieke opvatting in zijn eigen politieke groepering dienen te verwerken. Daar zijn die groeperingen ook voor.

Maar zo kunnen humanisten ook tezamen over een breed front de betekenis van hun levensovertuiging aan de orde stellen. In een wereld die overwoekerd dreigt te worden door techniek en organisatie betekent dat:

de mens aan de orde stellen. Niet door een bekrompen afwijzing van techniek en organisatie. Dat zou onze ondergang betekenen. Integendeel. Meer techniek en meer organisatie is nodig. Maar het gaat daarbij om de mensen. Dit lijkt een onschuldige gedachte, maar in de praktische uitwerking wordt het een revolutionair idee. Het stelt eisen aan de samenleving, waarin we ons met en voor elkaar verantwoordelijk moeten kunnen voelen. Het stelt eisen aan de enkeling, die met zijn eigen bestaan moet leren omgaan zonder zich in de dingen te verliezen.

Langzamerhand dringt het algemeen door dat de zogenaamde 'dood van God' de mensen aan zichzelf overlaat. Sommigen ontvluchten daaraan door zich vast te klampen aan verstarde tradities. Anderen voelen zich losgeslagen en slaan wild om zich heen. Beiden menen dat de ondermijning van de oude moraal het einde van alle moraal betekent. Maar het humanisme doet een beroep op de tallozen die midden in het nieuwe leven staan, daarin zichzelf willen verwerkelijken en tegelijk intensief met anderen willen samenleven. Dat is hun moraal en het verleent tegelijk betekenis aan hun leven. Daardoor maken ze bij zichzelf en anderen krachten vrij, die we in onze warrige wereld broodnodig hebben.

IK heb hier een opmerkelijk citaat bij de hand. Het gaat over de jeugd, maar het geldt dacht ik voor oud en jong. Ik zal het u voorlezen, een beetje bekort:

'De jeugd!, kent men haar? Moeten we niet lachen, als we alle soorten apostels over haar horen disputeren, haar tot zich zien trekken; horen verklaren, dat ze wit is of zwart of grijs, volgens de kleur die men haar opschildert om zijn ideeën te laten triomferen? De ware jeugd, dat is de jeugd die werkt, die de toekomst zal voortbrengen en niet de jeugd van de klikjes, de manifesten, de buitensporigheden. Natuurlijk!, deze maakt veel tam-tam; men hoort háár alleen. Maar als ge de onafgebroken inspanning van de anderen leerde kennen, van hen die hun mond houden, omdat hun taak hen geheel in beslag

(Zie verder pag. 7)

KRITISCH ALLERLEI

door D. Roethof - Ensing

Alles blijft bij het oude

Ondanks het feit, dat we elkander, al of niet met het glas in de hand, veel heil en zegen hebben toegewenst voor het nieuwe jaar en men, met dat nieuwe jaar nog maar zo'n paar daagjes oud, de illusie zou kunnen koesteren dat vele slechte dingen wel ten goede zullen keren, moeten we toch beginnen met vast te stellen dat de kanonnen in Vietnam weer vuur geven, dat men langs Israël's grenzen elkaar weer goed in de gaten houdt en dat in Alabama en Birmingham de negers het nog net zo moeilijk hebben als in het oude jaar... En in India verrot het met gulle hand geschonken graan, zo de ratten er de grootste portie al niet van gegeten hebben en mogen de heilige koeien niet geslacht... In de Standaard (uit Brussel) wordt daarover een boekje opengedaan:

De Indiër beschikt nauwelijks over de helft van het voedsel waarover zijn voorvader een eeuw geleden beschikte. Omdat de Indische boer te weinig voedsel krijgt, kan hij niet hard werken en omdat hij niet hard kan werken, krijgt hij te weinig voedsel...

En dan zijn er de religieuze vooroordelen die b.v. eisen dat miljoenen heilige koeien in leven worden gehouden die totaal onproductief zijn. Meer dan de helft van de koeienstapel (226 miljoen stuks) is niet alleen onproductief, maar regelrecht destructief. Doordat ze het gras tot de wortels toe wegvreten veroorzaken ze erosie van de grond. Door het toch al sterk beperkte voer mede te gebruiken, zonder er verder iets voor terug te geven, drukken ze de melkopbrengst van de rest tot een tiende van wat elders (waar wel koeien worden geslacht) normaal is en veroorzaken ze aldus de dood door ondervoeding van ongeteld vele kleine kinderen. Zoals een Indisch minister het onlangs uitdrukte: bij jullie eten ze de koeien, hier eten de koeien ons op.

Niets

Laten alle aanstaande bruidsparen goed beseffen wat zij doen als zij straks het stadhuis verlaten en dan menen ook werkelijk met mekaar in de echt verbonden te zijn. Het burgerlijk huwelijk is niets namelijk. Dat zegt de Spiegeldominee in De Spiegel van begin december (uiteraard) van het vorig jaar, maar dat doet er niet toe, want zo snel zal men wel niet van gedachten veranderd zijn in 1967.

Het burgerlijk huwelijk is niets. Dit is een uitvinding van de god-

deloze Franse revolutie. Het Sacrament van de Kerk bevestigt het eigenlijke huwelijk.

Twijfelachtige roem

Als binnenkort de zendtijdverdeling opnieuw onder de loep genomen wordt, zal het Verbond er goed aan doen niet slechts te letten op dag en uur van de uitzending, maar ook naar het programma dat op de humanistische uitzending zal volgen. Is dat namelijk buitengewoon boeiend, dan loopt men de kans dat velen de knop te vroeg aandraaien, op deze wijze een graantje meepikken van onze uitzending en dat op den duur zo fijn gaan vinden dat ook wij 'goed komen te liggen', zoals dat heet.

In Het Parool vertelde men van Owen Edwards, die al zes jaar lang een t.v.-programma voor Wales van de B.B.C. verzorgde en onlangs werd benoemd tot programmaleider. Op de valreep werd hij tot zijn grote verbazing nog even beroemd: uit alle hoeken van Engeland kreeg hij brieven en op straat werd hij aangesproken voor handtekeningen. Het bleek dat zijn programma een andere plaats had gekregen, vlak voor het vrouwenprogramma: 'Kijk met Moeder'. En iedereen zette blijkbaar de t.v. te vroeg aan. Vandaar.

Tien procent maar...

De berichten uit West-Duitsland, die er op wijzen dat - naar onder andere uit verkiezingsuitslagen bleek - het fascisme bij onze Oosterburen de kop weer danig opsteekt, legt velen de woorden in de mond: 'zie je wel, ze leren het nooit, die lui...' Naar een opinieonderzoek in Frankrijk uitwees blijkt echter dat wat het antisemitisme betreft Frankrijk Duitsland wellicht zelfs de loef afsteekt! Het Franse instituut voor opinieonderzoek, IFOP, had aldus het Algemeen Handelsblad, 'de vragen expres in een agressieve toon gesteld. Wij hebben ons opgeworpen als de verdediger van de duivel. Wat wij niet wisten was, dat de duivel geen verdediger nodig had. Uit het onderzoek nu bleek, dat tien procent van de ondervraagde Fransen zich als uitgesproken antisemieten beschouwden en dat twintig procent anderen ernstige kenmerken van antisemitisme vertoonde. Meer bijzonderheden van deze verontrustende opiniepeiling uit genoemde krant:

Op de vraag of de Fransen van joods origine te talrijk zijn in Frankrijk antwoordde 13 procent bevestigend, 19 procent beschouwde de Joden als minder Frans dan

de anderen. Eén procent was van mening dat de moord van de nazi's op 6 miljoen Joden een heilzame maatregel was. Een klein percentage stelde de Joden zelfs verantwoordelijk voor de dood van Jeanne d'Arc.

'Troostrijk' is dat de liefde voor de vreemdeling in het algemeen niet groot is in Frankrijk. Liefst 51 procent van de ondervraagden vond dat er te veel vreemdelingen in Frankrijk verblijven. De afkeer van vreemdelingen neemt toe met de leeftijd en met de mate van godvruchtigheid! Wij knopen hier nog de mededeling aan vast, dat Frankrijk 500.000 Joodse inwoners heeft.

Stem in de woestijn

'De Stem in de Woestijn' is een blad dat men op gezette tijden in de brievenbus vinden kan. Wij lezen het meestal van begin tot eind, omdat het eigenlijk zo ongehoofwaardig is, dat er mensen zijn die dit kunnen geloven.

Het ontbreekt sterk aan zondebesef. Het hart van de mens is arglistig boven alles, ja verderfelijker is het. Een ieder van ons is blind voor zijn zondige toestand. Echt zondebesef kan alleen door de Heilige Geest te voorschijn worden geroepen.

Zo'n regel staat dikgedrukt in ka-

der onder aan een bladzijde. In het blad dat we hier voor ons hebben, heeft de heer R. A. Torrey een artikel geschreven - dat wij in onze termen - over het 'menselijk tekort' zouden noemen. Torrey lijkt ons een Amerikaan, maar van wie de 'Stem in de Woestijn' is, blijft duister, er staat slechts een redactieadres op de voorpagina. Deze heer Torrey vertelt van een man, die naar een restaurant gaat om thee te drinken.

Terwijl hij daar zo zat had hij de sterke impressie dat hij met de kelner die hem bediende over zijn ziel moest spreken. Hij schoof de gedachte echter van zich af, want het kwam hem vreemd voor met een kelner over zijn keuze voor Christus te spreken. Maar de gedachte dat hij hem spreken moest liet hem niet los...

Na het verlaten van het restaurant blijft de man in de buurt wachten op de komst van de kelner, maar als heel laat in de avond de eigenaar naar buiten komt om te sluiten, kan de man het niet langer uithouden en vraagt waar de kelner blijft...

Ik wacht op de kelner die mij heeft bediend. De eigenaar zei: met die man zult u nooit meer kunnen spreken. Direct nadat hij u heeft bediend ging hij naar zijn kamer en blies de laatste adem uit.

*Ons huis is door de jaren uitgebrand,
Er kwam geen ander op die plaats. De muren
werden gesloopt maar het doorzichtig zand
van bijbelse woestijnen ligt nog tot de nok.
God was daar altijd als een lang vermiste*

*Soms keer ik er terug en dóór het zand
herken ik boeken en het ledikant
die bijna onveranderd bestaan.
Maar God laat zich niet meer reïncarneren
in platen van Doré of teksten aan de wand.*

*'k Bewoon sinds lang een ander pand,
Van eenzaam sterven is er het beton.
Geen buur wordt meer gehinderd door een wak
in 't glashard uitzicht dat men heeft geschapen;
Mijn baar staat onbemerkt op uw plafond.*

*Dus wat voorbij is is er niet.
Uw nieuwbouw zonder één herinnering
en het volmaakt geleid verkeer
ontkennen effectief de gaten
die er nog vallen in een lied*

*Persoon en wezen van triniteit
keek men zijn simple woorden uit,
en feesten van ontvangingen
pontifikaal en onbevlekt
ontkwamen aan de achterdocht.*

*Aldus voer Jezus naar de hemel op -
weersprak men ook zijn moeders dood -
vermeed gij al te lang uzelf
tot gij erkent de doodvulkaan
een sinaj voor de levenswet*

ARJEN STRUIK

VERNIEUWING VAN DE THEOSOFIE

HET is altijd een der interessante aspecten – ofschoon niet steeds de bedoeling – van de Westerse theosofie geweest, dat haar optreden, althans in de eerste halve eeuw van haar bestaan, is begeleid door nogal opzienbarende gebeurtenissen en ontwikkelingen. Het begon al dadelijk bij de oprichting van de Theosophical Society in 1875 door Helena Blavatsky, Russin van geboorte, met een avontuurlijke en deels mysterieuze levensloop, die als deelnemster aan een occulte kring in New York op de gedachte kwam, dat kennis die langs supra-normale wegen was geopenbaard de moeite waard kon zijn om in een aantal voor het Westerse denken van die dagen aanvaardbare leringen de zich op het levensraadsel bezinnende mens ter overweging te worden aangeboden. De wijze waarop zij zelf hiertoe in een tweetal omvangrijke en van een enorme belezenheid getuigende boeken (Isis ontsluitend en De Geheime Leer) een poging deed, heeft zowel bewondering als scherpe kritiek gewekt.

Ook onder haar opvolgster, dr. Annie Besant, is het spectaculaire element de theosofische beweging, ten dele haars ondanks, blijven begeleiden, niet het minst toen de aangekondigde komst van 'de wereldleraar' na enige tijd gevolgd werd door de opheffing van de Orde van de Ster door Krishnamurti. Velen die onafhankelijk denken een eerste voorwaarde achtten om tot waarheid te komen hebben zich nadien opengesteld voor zijn boodschap. Onder degenen die 's zomers in het Zwitserse plaatsje Saanen naar zijn toespraken komen luisteren zijn ook diverse humanisten.

Bij humanisten ontmoet men trouwens ook nogal eens belangstelling voor de theosofie. Zij die zich afvragen of dit wel verenigbaar is met het humanistisch beginsel mogen bedenken, dat men de theosofie zeer wel los kan zien van de leringen die in de theosofische loges vele tientallen jaren op grond van de geschriften van Blavatsky en haar opvolgers in de leiding der Theosofische Vereniging zijn voorgedragen en gecultiveerd, en die voor oudere theosofen een bijna dogmatische betekenis hebben gekregen. Hierin stak een gevaar, want de theosofie is krachtens haar beginsel, dat sedert de oprichting nooit is veranderd, beslist ondogmatisch.

In de Theosofische Vereniging, die de laatste jaren weinig meer van zich deed horen, is thans een ontwikkeling gaande die er op wijst dat zij de weg naar haar oorspronkelijke bronnen: het Indische denken, heeft gevonden en dat zij deze

wenst uit te breiden tot de oosterse wijsheid in het algemeen, met terzijdelegging van alle gekleurde brillen, door welke eerbiedwaardige figuren deze ook worden gebruikt. Mevrouw N. E. van der Schoot-Groot, de huidige presidente van de T.V. in Nederland heeft onlangs in een interview gezegd: 'Was het vroeger zo, dat wat mevrouw Besant, mevrouw Blavatsky, mgr. Leadbeater en anderen zeiden als axioma werd aanvaard, thans wordt dit klakkeloos aanvaard zelfs on-theosofisch genoemd. Vroeger luisterde men naar uiteenzettingen over De Geheime Leer en andere theosofische lectuur. Thans discussieert men, trekt men in twijfel en stelt men voorop dat men zelf al denkend en studierend tot conclusies moet komen.'

Het lijkt een hoopvol perspectief dat de T.V. haar vernieuwing zoekt in zelfbevrijding, in kritisch afstand nemen van leringen die jarenlang dierbare aanhechtingspunten voor een levens- en wereldbeschouwing zijn geweest, maar die zij nu loslaat om zich open te stellen voor de 'oceaan' van oosterse wijsheid, waarin naar haar opvatting de kern van het filosofisch denken ligt. Henk Verhoog, een jong theosoof, zegt in een toespraak die hij in 1964 in Adyar, het hoofdkwartier van de theosofische beweging in Indië, heeft gehouden: 'Theosofie is een geesteshouding. Geen traditie, geen geheime leer'. Hij wijst op de groeiende belangstelling voor het Zen-Boeddhisme, waarin hij verwantschap ziet met de moderne natuurwetenschappen, en dat mogelijk de lang gezochte schakel kan zijn tussen wetenschap en religie.

MEN ziet, ook hier zijn het jongeren die de weg wijzen naar de toekomst, nochtans zonder uit overdreven radikalisme jegens het verleden al het oude badwater en daarmee ook de kinderen van het eerste uur weg te gooien. Karma en reïncarnatie blijven ook voor de hedendaagse theosoof onderwerpen van ernstige studie bij zijn zelfbezinning. Maar zijn gezichtskring is wijder geworden. Hij zit niet meer als een gelovige 'aan de voeten van de meester' rissen Sanskriet-woorden uit het hoofd te leren. Hij zal eerder mogelijkheden zoeken tot een wederzijds bevruchtend contact tussen oosters en westers denken. Dat hij daarbij bereid is, ondanks zijn belangstelling voor het occulte, datgene wat hem als hocus pocus voorkomt rondweg flauwe kul te noemen, onderscheidt hem van de meeste theosofen uit het verleden.

Henk Verhoog zegt: 'Wij moeten onze fundamentele gedachten opnieuw formuleren, de begrippen waarmee wij werken duidelijk omschrijven en de organisatie van onze vereniging op grotere vrijheid baseren. Zij dient een openbare tribune te zijn waarop alles ter discussie gesteld kan worden, vooral ook datgene wat onze huidige wereld beweegt'.

Het hoopvolle van deze wil tot vernieuwing is, dat daarmee aan het mozaïek der hedendaagse bezinning een aspect wordt toegevoegd dat, nadat het een tijdlang op dood spoor scheen te zijn geraakt, zich niet langer bedient van een orakeltoon, maar in nuchtere menselijke taal heenwijst naar de onloochenbare betekenis van oosterse wijsheid voor het westerse denken.

ANDRIES COSTER

ALS u dit leest, is alles weer gewoon. Saai-gewoon of fijn-gewoon of vooruit-dan-maar-weer-gewoon, in ieder geval, de oliebollen zijn op, de kerstboom het raam uit en nu maar weer wachten op de lente en ons afvragen of het dit jaar nu eens een echte zomerse zomer zal worden en niet een verklede winter, zoals we dat al zo vaak gehad hebben en waar we nooit en nooit aan zullen wennen.

Maar op het moment dat ik dit zit te schrijven, is het nog volop aan de gang, de kerstkrans en die enge kaarsjes in de kerstboom, met een kletsnatte spons op de vensterbank, zo voor 't grijpen en een emmer water in de badkamer voor 'alle eventualiteiten'. Allemaal heerlijk romantisch.

Dit jaar hebben we het voor de verandering eens anders gedaan dan anders. Het kwam ons om allerlei redenen beter uit om Sinterklaas over te slaan en het cadeautjes-feest te verschuiven naar de kerst. De kinderen waren verrukt. Hè ja, pakjes onder de kerstboom, enig! Nu ja, 't was niet ongezeellig, thee met kerstbrood en de cadeautjes uitpakken, ijsig vroeg natuurlijk, want iedereen brandde van verlangen om te weten wat 'de kerstman' gebracht had, dus wat langer blijven liggen was er niet bij. En dat was het dan, geen gekke gedichten en geen ingewikkelde surprises, want dat hoort niet bij kerstfeest. Ik vond het eigenlijk zo kaal, dat ik het beslist nooit meer doe.

Van mijn jongste dochter kreeg ik een chocoladeletter, want die had een deel van haar inkopen al vóór Sinterklaas gedaan, toen het besluit viel om de hele zaak uit te stellen. Dat is dan wel even vreemd, een letter A in een kerstpapiertje.

De twee oudste dochters, die zo langzamerhand de leeftijd bereikt hebben, dat een groot deel van 't zakgeld omgezet wordt in enorme aanplak-wimpers, lijkbleke lippenstiften en groene en blauwe ogeschaduw, zijn onder de kerstboom zeer aan hun trekken gekomen. Dat is een bron geworden van grote vreugde, vermengd met veel gekrakeel, omdat ze elkaar om strijd in de badkamer voor de spiegel vandaan stonden te duwen, om alles op en aan te brengen, wat er maar uit de stiften, de potloden, de potjes, de doosjes en de flesjes te halen viel. Boven het make-up gedruis klonk dan het vioolconcert van Beethoven, afgewisseld door alle liedjes uit Annie Schmidt's verrukkelijke t.v.-spel 'Ja zuster, nee zuster', want dat waren ook geschenken.

Vrede op aarde. Ja zuster.

Kom, ik neem nog een stukje chocoladeletter.

Lezingen voor de radio

Maandag 9 januari 19.40 uur: mevr. M. Rood-de Boer 'Het nieuwe profiel van de vrouw'.

Maandag 16 januari 19.40 uur: H. J. J. Lips 'Verkering en verlovings'.

Maandag 23 januari 19.40 uur: Libbe van der Wal 'En wat zegt een humanist ervan'.

Voor de A.V.R.O.-microfoon:

Dinsdag 17 januari 19.05 uur: Ontmoeting der levensovertuigingen.

Kerstmis en Oudjaar in de zomer

De mist zit als watten tegen de ramen geplakt, vanaf mijn zevende etage kan ik de straat beneden niet zien. Als ik erover klaag, krijg ik te horen: 'Wat wil je: het is de tijd van het jaar'. De donkere dagen vóór kerstmis. Ik moet er niet aan denken dat het nog zo lang duurt voor de dagen weer helder en zonnig zullen zijn.

Verleden jaar was ik deze maanden in Australië, waar het dan volop zomer is. Kerstmis in de zomer! Een vreemd idee voor Noorderlingen. Je brengt daar die dagen heel anders door dan bij ons. Er is geen gedwongen stemmigheid zoals we in Nederland veel kennen.

Enkele emigranten hadden met heimwee gesproken over december in Nederland, vroeger, en me verteld over de manier waarop ze die nu beleven. 'Ontzettend! Onze buurman maait op kerstochtend met zijn machine het gras. Wat een lawaai op zo'n dag. Helemaal geen kerststemming. Je mist hier huiselijke gezelligheid. Die is er niet als het boven de 80 graden Fahrenheit is. Neen, dat was in Holland anders!'

Als ik deze mensen vroeg wat ze verstaan onder die 'huiselijke gezelligheid', konden ze vaak geen omschrijving geven. Wel van 'gezellig met een boek bij de kachel, en die mooie sneeuw buiten, een kerstboom in de kamer en al dat groen'.

Dan trok ik de spreker gauw naar de werkelijkheid terug. Een boek lezen bij een gezellig brandende kachel is er ook in Nederland niet bij, als je centrale verwarming hebt. En ik lees een boek liever in de zon, zittend in de tuin. En de witte sneeuw? 'U herinnert u toch dat die in de steden spoedig verandert in bruine prut? En het sneeuwt toch niet altijd op kerst? Vaak is het mistig of regent het.'

De kerstboom en het groen: in Nederland zijn in deze tijd alle bomen kaal en daarom vinden veel mensen het prettig groen in huis te nemen. 'Maar weet u nog dat u het eigenlijk een verschrikkelijke rommel vond?' vroeg ik soms. 'In Australië en Nieuw-Zeeland is het met kerstmis zomer en heeft men volop bloeiende plan-

ten. En u kunt heerlijk naar het strand of ergens in de bossen een barbecue hebben.' Ja, dat was dan wel zo.

'Maar in Holland kun je met kerst zo lekker eten. Hier kun je met die hitte niet aan stevig eten denken.'

'Is Kerstmis en oudejaarsavond voor u alleen gezellig als u veel en lekker kunt eten en drinken? En wat was u als huisvrouw niet humeurig omdat u zo lang in de keuken had gestaan om alles klaar te krijgen? Uw man en kinderen werden het dikwijls ook, vooral als ze geen deur uit konden door het slechte weer!'

Gelukkig heb ik destijds de kerstdagen en de jaarwisseling niet doorgebracht bij mensen die zó aan Nederland dachten, maar bij vrienden die zich helemaal ingeleefd hadden in hun nieuwe omgeving.

Hoe brengt men die dagen in Australië door? Sinterklaas wordt in de Engels georiënteerde landen niet gevierd. Alles concentreert zich op Kerstmis, met Santa Claus, ook wel Father Christmas genaamd. Die deelt de cadeaus uit. Begin november worden in alle winkels kerstversieringen aangebracht, en het publiek krijgt de raad, vroeg geschenken te kopen. De straten zijn – net als in Nederland – 's avonds feestelijk verlicht. Ook is iedereen druk bezig met het kopen van kerst- en nieuwjaarskaarten: de posteries in Australië verwerken er jaarlijks een paar miljoen!

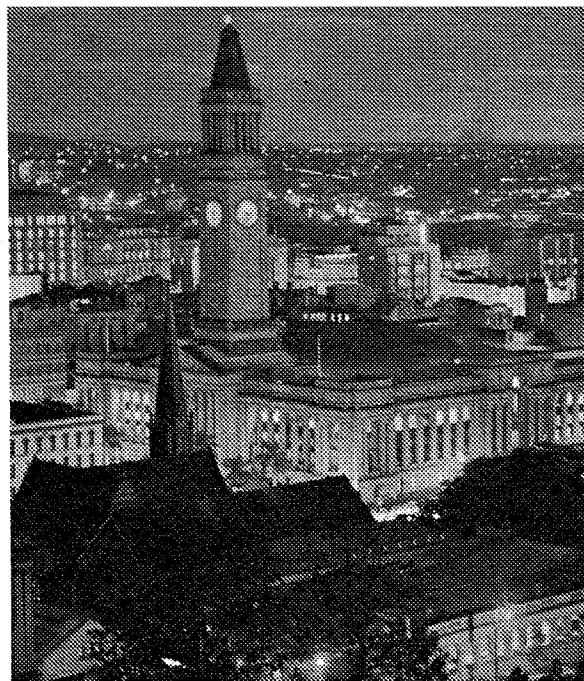
Soms maak je de gekste dingen mee. Ik was op 3 november in Auckland, de grootste stad in het Noorden van Nieuw-Zeeland. Aan de gevel van een warenhuis (groter dan de Bijenkorf) was een enorme kerstversiering aangebracht: Father Christmas in een arreslee, getrokken door acht rendieren. Erg mooi. Ik zei tegen een vriendin dat dit rijkelijk vroeg was voor de kerstman. 'Oh, die hangt er nog van verleden jaar!' kreeg ik te horen. Twee jaar tevoren had men dezelfde kerstversiering gehad. Doordat het zo'n karwei was alles weer omlaag te halen, had men pas in mei Santa Claus verwijderd. De volgende Kerstmis had men met veel moeite de gehele zaak weer aangebracht en deze maar laten hangen.

In Adelaide maakte ik mee dat al op tweede kerstdag de grote kerstboom, die in het midden van de stad stond, verwijderd werd. En op dezelfde dag begon de zomer-uitverkoop!

In zeker opzicht kan men zeggen dat in Australië Kerstmis zelf een anti-climax is omdat alles zich op de tijd ervoor concentreert. Dan spreekt men nergens anders over dan over het kopen van geschenken en plannen voor de vakantie. De scholen krijgen tussen 10 en 15 december zomer-vakantie (de examens zijn in november) en deze duurt tot eind januari. Ook de meeste bedrijven zijn gesloten van vóór kerst tot na Nieuwjaar, gewoonlijk drie weken.

En dan de parties! Het is gewoonte dat in bedrijven de directie in de laatste week voor de vakantie voor het personeel een Christmas-party geeft. Iedereen krijgt een cadeautje. Soms wordt ook een party voor de kinderen gegeven. Verder organiseren veel clubs voor hun leden Christmas-parties en ook veel particulieren geven ze voor hun kennissen en vrienden. Dit alles in de plaats van onze Nieuwjaars-recepties omdat in het begin van het nieuwe jaar zovelen met vakantie zijn.

Eindelijk Christmas-Eve, de avond van 24 de-

Brisbane 's avonds

cember, die men gewoonlijk thuis viert: dan geeft men in familiekring elkaar de geschenken. In Australië is men niet krenterig met vrije dagen. Vorig jaar viel kerst op zaterdag en zondag. Men rekende: die dagen werken we nooit, daarom moeten we er nog twee 'holidays' bij hebben: maandag 27 en dinsdag 28 december. Hetzelfde gold voor nieuwjaarsdag die op zaterdag viel: maandag 3 januari was een extra holiday.

Wat men die dagen doet? Precies wat men zelf wil, desnoods in de tuin het gras maaien. Of in de zon luieren, naar het strand gaan of in de bossen picknicken. Groen genoeg in de omgeving, dat hoeft je niet in huis te halen. Kaarsen kan men niet in een boom branden: ze smelten al voordat ze zijn aangestoken. Zoek dus je plezier buitenshuis.

Natuurlijk gaan ook wat mensen naar een kerk als er een in de buurt is, maar de kerkgang vormt een klein onderdeel van de dagvulling. Iedereen is in vakantiestemming: geen tradities of ceremonieel, geen plechtigheden. Dat is alleen maar een 'nare Hollandse gewoonte', waar tallozen aan vast houden omdat anderen het óók doen.

En Oudejaar? Die gaat voor velen in Australië bijna onopgemerkt voorbij. Het eerste jaar dat ik in Australië was, maakte ik bij vrienden die avond mee. Hun moeder was voor een jaar uit Nederland over. Ter ere van haar waren we bij elkaar. Plotseling zei iemand: 'Zou het al 12 uur zijn?' Alle horloges wezen verschillende tijden aan. De tv werd aangezet: we zagen een zaal waar men danste; daaruit konden we niet opmaken hoe laat het was. Radio aan: hier werd een nieuw programma aangekondigd, zonder tijdvermelding. 'Och, laten we maar zeggen dat het 12 uur is geweest' en we wensten elkaar gelukkig Nieuwjaar. Waarna de gesprekken gewoon verder gingen.

Vorig jaar ben ik met een echtpaar in Brisbane op oudejaarsavond naar 'My Fair Lady' geweest. De bioscopen zijn er gewoon open. Tegen half 12 was de voorstelling afgelopen, daarna wandelden we nog door de Queenstreet waar het gezellig druk was. Het was over twaalfen toen we thuis kwamen en elkaar gelukkig nieuwjaar wensten. Op nieuwjaarsdag zijn we naar het strand gegaan; niemand beleefde die dag anders dan een gewone vrije dag.

RIE TER HEEGE

MEER ZENDTIJD VOOR HET H.V.

DR. M. A. M. Klompé, minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk, heeft het Humanistisch Verbond méér zendtijd gegeven dan het tot dusverre had. De wekelijkse tien minuten – op maandagavond – heeft zij uitgebreid tot een kwartier. Het Verbond is verder iedere vier weken een kwartier televisie-zendtijd toegewezen. Minister Klompé heeft de besturen van de Nederlandse Radio-Unie (NRU) en de Nederlandse Televisie Stichting (NTS) verzocht er voor te zorgen, dat deze zendtijduitbreidingen spoedig gerealiseerd kunnen worden.

Op 1 januari heeft de gebruikelijke zenderwisseling plaats gevonden. Na die datum zijn de sprekers van het Humanistisch Verbond op maandagavond niet meer te beluisteren op Hilversum II, maar op Hilversum I.

HET NIEUWE PROFIEL VAN DE VROUW (9)

WIE van ons heeft zich nog nooit bedrogen en teleurgesteld gevoeld? Elk mens, man of vrouw, kent de gal-smaak in de mond, als tot ons doordringt, dat de ander een val had opgezet... wij zijn er in gewandeld, onnozel en naïef. We dachten, dat we inderdaad verwachtingen mochten koesteren: de aanstaande bevordering, het andere werk, of de vrijwel vaststaande benoeming... Wat overbleef was het plotselinge, kille inzicht, dat men met ons gemanoeuvreerd en gemanipuleerd had.

Wat we daarna doen, hangt af van ons karakter. Verschrikkelijk bloedrood boos worden; verdrietig en gedeprimeerd zijn; wraak nemen of wraak opzouten tot later; misschien met een zekere ironie afstand nemen en hopen op nieuwe mogelijkheden. Eindeloos zijn de reactie-patronen. Eindeloos is ook het aantal keren, dat men in zichzelf zoekt naar het waarom. Waarom is mij dit overkomen? Ben ik niet goed genoeg? Wat deed ik verkeerd? Of is het omdat ik te oud ben..., buitenkerkelijk ben..., of misschien omdat ik een vrouw ben?

Nu het vrouwbeeld in zoverre gewijzigd is, dat het verrichten van vrouwenarbeid-buitenshuis niet meer ongewoon is, kan dat, ondanks alle positieve kanten, ook de gewone, gebruikelijke arbeids-leurstellingen met zich mee brengen. We staan iets machtelozer tegenover teleurstellende ervaringen, die specifiek te maken hebben met ons vrouw-zijn. De onvoldoende arbeidsprestatie kan verbeterd worden, maar we kunnen geen verandering brengen in het gegeven, dat we vrouw zijn. We kunnen alleen proberen, de ander tot andere inzichten te brengen en verder zullen we teleurstellingen moeten leren dragen 'als een man'. Laten we maar denken aan Renate Rubinstein, die zegt: 'Alles wat een vrouw doet, wordt dubbel beoordeeld, éénmaal op de daad zelf, en dadelijk daarop op de graad van 'vrouwelijkheid ervan' ¹⁾.

In 1960 bedroeg het aantal werkende vrouwen met volledige of gedeeltelijke dagtaak in ons land 910.000 tegen 3.205.000 mannen ²⁾. Als Trimboos aan het eind van 1966 konstateert, dat de deelneming van de vrouw aan de beroepsbevolking gering is, nl. 29 pct., blijkt, dat in zes jaar zich nauwelijks een stijging van het percentage heeft voorgedaan ³⁾. En waarom niet? Laten we maar rustig zeggen: omdat men ons vrouwen niet alleen dubbel beoordeelt, maar omdat men het ons ook dubbel moeilijk maakt, buitenshuis een werk-

kring te vervullen.

De vrouw, die de stap heeft gewaagd, voert dikwijls een strijd op twee fronten, ten opzichte van de buitenwereld en ten opzichte van haar eigen gezin en naaste omgeving. Over de houding van de maatschappij en de overheid is al zoveel gezegd en geschreven, dat er niet veel aan toegevoegd behoeft te worden. U herinnert zich zonder twiifel bijvoorbeeld het SER-beraad van januari 1966, toen een concept-advies voor vrouwenarbeid, opgesteld door een werkgroep onder voorzitterschap van mevrouw dr. H. Verwey-Jonker, werd besproken. Aan het advies was een minderheidsnota van het kroonlid prof. mr. W. C. L. van der Grinten toegevoegd. Hij stelde daarin, dat vóór alles eerst onderzocht diende te worden, of de arbeid van de vrouw buitenshuis gevolgen kon hebben voor de relatie tussen man en vrouw; voor het vervullen van huishoudelijke taken; voor het verzorgen en opvoeden van kinderen enz. Pas na het bestuderen dezer vragen en het beantwoorden ervan zou de wenselijkheid van het bevorderen van beroepsarbeid van gehuwde vrouwen bezien mogen worden.

Uit dit stuk spreekt de mentaliteit, waarmee vrijwel elke werkende vrouw vroeg of laat gekonfronteerd wordt: een ingewikkeld-makende, woordenspinnende, zeer edele, maar tegenhangende mentaliteit. Moeten we over dit soort tendentieuze vragen wanhopig worden, vanwege het er uit sprekende onbegrip? Of zullen we voor de grap de zaak eens omdraaien:

'Alvorens een man een werkkring zoekt en aanvaardt, moet eerst bezien worden:

- 'a. wat voor betekenis de arbeid van de man heeft voor de relatie met zijn vrouw;
- 'b. welke betekenis het werk-buitenshuis-van-de-man heeft voor de verzorging en opvoeding van de kinderen;
- 'c. ... en voor het vervullen van de noodzakelijke taken in huis'.

'n Leuk spelletje, dat veel dieper graaft dan men zo wel denkt. Ach, op den duur leggen de Van der Grintens het af. Het concept-interimadvies dat in januari 1966 terug ging naar de voorbereidingskommissie, is half december '66 opnieuw behandeld en unaniem door de SER geaccepteerd. Uitgangspunt was, dat het recht op arbeid de vrouw evenzeer toekomt als de man en dat de erkenning van dit recht betekent, dat eventuele belemmeringen zo-

veel mogelijk weggenomen moeten worden.

Hoezeer de buitenwereld soms ook tegenwerkt, de zwaarste druk (om vooral niet beroepsmatig te werken) wordt vanuit de gezins- en familiekring op de vrouw uitgeoefend. Voor wat ons land betreft, onttrekt dit verschijnsel zich bij mijn weten alsnog aan onderzoekingen, al wijdt het eerder genoemde gezins-raadrapport er een hoofdstuk (nr. III) aan en een enkele aanbeveling. Het is derhalve interessant iets te lezen over een Zwitsers onderzoek naar deze zaken ⁴⁾.

In Zwitserland wordt, sinds 30 jaar, aan rekruten een aantal vragen voorgelegd, waarop ze schriftelijk antwoord moeten geven, ongeveer in de vorm van een opstel. In 1963 waren 31.600 rekruten betrokken bij deze Prüfung; van hen schreven 10.000 ($\pm$ 30 pct.) een verhandeling over de vraag: 'In der Schweiz sind viele Mütter berufstätig. Soll man das begünstigen oder bekämpfen?' ⁵⁾.

De 20-jarige zonen hadden slechts geringe waardering voor eventuele beroepsarbeid van hun moeders. Hun argumenten vóór klinken ons bizar in de oren: '... men moet het werken van vrouwen en moeders bevorderen. Want dan kan men de 'Ueberfremdung der Bevölkerung abbremmen (het overwoerd worden van de bevolking door vreemde elementen afremmen)'.

'... alleen maar toe te juichen. De werkende moeders voorkomen dat hier duitzenden buitenlandse arbeidskrachten komen werken!'

U voelt het al: de zoons vinden het desnoods goed, dat moeder werkt, als daardoor de Marokkanen, Turken en Spanjaarden buiten de grens gehouden worden.

Het aantal tegenschrijvers onder de Zwitserse dienstplichtigen is zeer groot. Zij geven sombere voorbeelden uit eigen ervaring van 'sleutelkinderen', doodvermoeide en prikkelbare moeders, verwaarloosde huishoudingen, gebrek aan moederliefde en zelfs jeugdmisdadigheid...

Trouwens, waarom willen die moeders werken? Om geld, zeggen de meesten der Zwitserse jonge mannen. Een enkele keer vitten ze daarbij waardering voor hun hardwerkende moeder; vaker klinkt bitterheid door over de vrouwelijke hang naar luxe en auto's! Nog weer anderen menen dat moeders gaan werken, als ze het huishouden en de opvoeding van de kinderen niet meer aan kunnen... (een niet onaardig voor-

beeld van een kletsboek-redenering) en er zijn tenslotte rekruten, die erop wijzen, dat als moeder gaat werken, de jonge man zijn vurig verlangde geboortegenheid en de ontbrekende moederliefde elders gaat zoeken. Wat is het gevolg? Dat hij (te) vroeg een dikwijls gedwongen huwelijk aangaat met alle gevolgen van dien. U raadt wie de schuld heeft aan alle narigheid. Moeder die werkt!

Men versta me goed, ondanks de badi-nage geloof ik dat een vrouw 'de drie hoeken van een huis' is. Maar dat betekent niet, dat zij zich 24 uur per dag binnen de vier wanden van haar huis zou moeten ophouden. Of ze dat wel of niet zal doen, is een zaak tussen haar en haar echtgenoot in de eerste plaats; het is kwestie van afweging van verantwoordelijkheden, waarbij niet van tevoren vaststaat, dat de belangen van de vrouw altijd lichter moeten wegen dan die van de overige gezinsleden. Het treffendst van het Zwitserse rekrutenonderzoek is, dat slechts een enkele enkeling min of meer bedacht heeft, dat moeders buitenshuis zouden willen werken, om vollediger mēns te kunnen zijn. Het is in hun jongemannenhoofden niet opgekomen, dat vrouwen mēnsen zijn, die snakken naar een vorm van zelfontplooiing, die niet altijd te vinden is in huis en in het contact met haar kinderen.

Maar goed, Zwitserland is Nederland niet; de Zwitserse vrouwen hebben ook nog steeds, als enigen in Europa, géén stemrecht. Hoe zouden Nederlandse dienstplichtigen denken over deze zaak? Misschien kan de humanistische geestelijke verzorging in de strijdkrachten hierover eens materiaal verzamelen, zodat we deze visie op ons profiel zouden kunnen vergelijken met de Zwitserse. M. R.

¹⁾ R. Rubinstein, 'Met verschuldigde Hoogachting', bl. 25, Querido, 1966.

²⁾ 'Beroepsarbeid buitenshuis door vrouwen met gezinsverantwoordelijkheid', rapport uitgebracht door de Gezinsraad aan de minister van C.R. en M.W. Staatsuitgeverij 1966, bl. 11.

³⁾ Dr. C. J. B. J. Trimboos op een bijeenkomst van de Kath. Cent. Verg. voor Geest. Volksg. dd. 14/12/'66, m.b.t. de

⁴⁾ 'Werkende moeders' — D. Janssen, vorming van de vrouwelijke jeugd.

Paed. Studiën, Mndbl. v. Ond. en Opv. nr. 7/8 1966, bl. 354-366.

⁵⁾ 'In Zwitserland werken vele moeders buitenshuis. Moet dat verschijnsel bevorderd of bestreden worden?'

Geen flauwe notie van hedendaags ongelooft

IGNACE LEPP (1909) is een zoon van een Engelse vader en een Franse moeder. Hij groeide op in het rationalistische milieu van zijn moeder, werd lid van de communistische jeugdbeweging. Nauwelijks 20 jaar oud ging hij in Tifles al college geven. Tenzelfdertijd als andere gedisilluseerden — zoals Victor Serge, Charles Plisniers, Istrati en anderen — verliet hij Rusland. In 1936 werd hij rooms-katholiek, in 1941 tot priester gewijd.

Lepp behoort tot de progressieven in de roomse kerk; in verscheidene boeken heeft hij de 'gelovigheid' der ongelovigen en het 'geloof' der gelovigen geanalyseerd in de overtuiging, dat

hij in staat is door zijn persoonlijke geschiedenis beide reactiewijzen van binnen uit te beschouwen.

In het boekje dat ik hier ter recensie heb liggen levert hij een 'psychoanalyse van het moderne atheïsme', een oorspronkelijk in het Frans gepubliceerd boek van 1961. Na een boeiend verhaal over zijn eigen ontwikkelingsgang gaat hij dieper in op het marxistisch, het rationalistisch, het existencialistisch atheïsme, om tenslotte atheïsten uit hoofde van de menselijke waardigheid (Nietzsche, Malraux en Camus) te beschrijven. Het boekje eindigt met een paragraaf over het ongelooft der gelovigen.

De algemene indruk is eenvoudig, dat dit boekje niets van breder belang toevoegt aan de discussie die al sinds tientallen jaren wordt gevoerd. Lepp heeft geen flauwe notie van een

ongelooft dat voorbij is aan de aloude probleemstelling van wel of geen godsgelooft, een ongelooft dat zich die naam met enige verwondering en tenslotte als concessie aan een wat suffe behoefte aan duidelijkheid wel laat aanleunen. Ik heb niet de indruk dat begrip voor onze problematiek gediend is met de niet aflatende analyses van wat vijftig jaar geleden aan de voet van elk atheïsme lag: de breuk. Er groeien generaties op voor wie de begrippen geloof en ongelooft geen enkele inhoud hebben en die niettemin hun leven te lijf willen. Ze zijn niet geholpen met boekjes als dit. Het boek van Lepp hoort al thuis in de historische afdeling.

P. SPIGT

Ignace Lepp: *Psycho-analyse van het moderne atheïsme* — Utrecht, Aulaboeken, 1964.

IK denk er ZO over

Wat doen we met 'onze' oorlogsmisdadigers?

Pro Thesingh 6

HET is allemaal heel erg wat die drie kerels daar in Breda hebben misdaan, het valt niet te ontkennen. Zij moeten het met hun eigen geweten voor zichzelf in het reine brengen, zij hebben er genoeg tijd en gelegenheid voor gehad. Niemand is voor 100 pct. een slecht mens, zij hebben nog wel een sprankje goeds in zich. En tenslotte heeft het goede toch het laatste woord. En wij moeten onze wraakgevoelens – hoe begrijpelijk ook in het begin – nu eens van ons afzetten en niet alles steeds weer ophalen. Daar worden wij zelf ook niets beter van, integendeel. Met ellenlang geredeneer valt het ethisch humanistisch waardebesef niet te ontzenuwen. Mijn petje af voor minister Samkalden! Er zijn toch ook nog heel veel goede Duitsers, die moeten wij zoeken.

DR. G. C. J. KRUISINGA

Anti Thesingh 12

HET stukje van mr. Thesingh is een voorbeeld van onzindelijk denken. Plak snel het etiket 'heilighuisje' op het onderwerp en het is plicht van iedere humanist er tegen aan te trappen. De werking van zulke schrijftrant is, dat de lezer van emotie tot emotie in de gewenste richting gevoerd wordt. Heilighuisje – Nederland-dorpsgemeenschap = klein-zielige clan – langgerekt sterfbed al te triest (of wij dit kunnen helpen) – gekoesterde prooi (een omkering der feiten: de wereld is een prooi van deze on-mensen) niet omgekeerd – eerst aanvaardbaar nu keiharde onmenselijkheid (dus eigenlijk had men hen nooit kwaad moeten doen) – Onze wetgeving 1866 (suggereren, dat t.a.v. deze oorlogsmisdadigers gediscrimineerd wordt, ten onrechte, want de normale rechtspraak voorziet niet in deze buiten iedere norm vallende gevallen, vandaar bijzondere rechtspraak), enz. enz.

De gevoelens van slachtoffers en hun nabestaanden worden door het artikel in hoge mate gekwetst. Zij behoorden ontzien te worden. De vrijlaten en zullen delen in een triomfale intocht tot herleving hunner oude glorie. Dit is onverdragelijk voor de slachtoffers en... anderen, wij. Verre van zinloos, is deze opsluiting geboden, zowel uit morele noodzaak als ter voorkoming van versterking van de nieuwe opmars van deze waarlijk verworpenen der aarde.

De minister, die de stervende Lages – nog steeds in die toestand, het is niet te geloven! – vrijliet handelde eigenmachtig, ondemocratisch, dus dictatoriaal, zijn positie met juristerij en dode formules dekkend en misbruikend, ethisch.

P. HISSCHEMÖLLER

Anti Thesingh 13

IS de redactie niet met mij van oordeel dat het artikel van mr. Thesingh, om het zacht uit te drukken, niet geheel uitgebalanceerd is? Er worden enige honderden woorden gewijd aan het leed dat de oorlogsmisdadigers bij een langdurige gevangenisstraf moeten ondergaan, hetgeen hen, die met deze mensen sympathiseren moet doen smelten van medelijden. Maar het leed dat deze mensen en hun gelijken aan miljoenen hebben berokkend wordt met een paar woorden afgehandeld, hetgeen aan hen, die thans na ruim 20 jaar nog treuren over geliefden die volstrekt nodeloos en na vele martelingen en wreedheden de dood werden ingejaagd, wel wat koel zal voorkomen.

Het moet mij, onvolmaakte humanist, van het hart dat de waarschijnlijk diep doorvoelde tirade omtrent het leed van deze oorlogsmisdadigers, mij tamelijk onbewogen heeft gelaten, maar dat de gedachten aan het lot der miljoenen onschuldig vermoorden mij niet willen verlaten. 'Cogito' mag mij van onhumane wraakgevoelens betichten, maar ik ben van oordeel dat zolang nog één schepsel uit de generatie der achtergebleven oorlogsslachtoffers in leven is, de drie Bredase gevangenen moeten worden vastgehouden, al was het maar om de achtergebleven de zekerheid te geven, dat ook anderen het aangedane leed nog niet vergeten hebben.

Er is in Duitsland een niet ongevaarlijke opleving van nationaal-socialisme waar te nemen. Het is onze plicht met alle middelen de hel van 1940-1945 niet te doen herhalen.

Ik ben er zeker van dat Aus der Fünter, Kotalla en Fischer de ontwikkeling in Duitsland met vreugde waarnemen, zien dat hun oude kameraden staan te trappelen van ongeduld om hun zeer ervaren vrienden weer een waardige plaats in de bierkelders in te ruimen. Dit te voorkomen lijkt mij het belangrijkste argument om deze knapen te blijven vasthouden totdat de dood er op volgt.

L. BLITS

Replik mr. Thesingh

DE gelegenheid, die de redactie mij geeft om te repliceren, zal ik trachten zo goed en efficiënt mogelijk te gebruiken. Om te beginnen een korte opmerking over de vorm van mijn stukje. Al mijn tegenstanders verwijten mij grofheid en minachting jegens andersdenkenden. Ik zal over de kwalificaties niet twisten. Ik blijf echter van mening dat de tegenstanders van de uiteindelijke vrijlating van oorlogsmisdadigers – althans de grote meerderheid van hen – blijken hun uitlatingen van vroeger en nu, tengevolge van hun emotionele gebondenheid aan de gebeurtenissen in de bezettingsjaren, moeilijk toegankelijk zijn voor redelijke argumenten. Hun oordeel kan daarom niet objectief zijn en er is ten onrechte een veelal doorslaggevende betekenis aan gehecht.

Wat nu de zaak zelf betreft: wil men tot een objectief gefundeerd en gemotiveerd oordeel komen,

dan moet men zich niet blijven verdiepen in alles wat in het verleden is voorgevallen. Daaraan is destijds bij de berechting de nodige aandacht geschonken en het is in de opgelegde straffen verdisconteerd. Waar het nu uitsluitend om gaat is de vraag tot welke handelingen wij jegens deze veroordeelden verplicht en eventueel gerechtigd zijn. Dit is de kern van de zaak.

En dan ga ik uit van de grondgedachte, dat wij een mens niet (althans niet willens en wetens zonder dringende noodzaak) iets mogen aandoen wat onmenselijk is, d.w.z. zijn menselijke waardigheid misken en hem geen mogelijkheid van een menswaardig bestaan laat. Met dit uitgangspunt voor ogen wordt dan de alles beslissende vraag of levenslange gevangenisstraf (onverschillig of deze door de rechter is opgelegd dan wel – zoals in casu – bij wijze van gratie voor de doodstraf is in de plaats gekomen) zonder uitzicht op vrijlating al dan niet onmenselijk is. Bij de beantwoording moeten we rekening houden met de praktijk. Men kan zich theoretisch een levenslange opsluiting voorstellen in een zo aangename omgeving en onder zo gunstige voorwaarden, dat van een menswaardig bestaan nog wel gesproken kan worden. Maar zolang een dergelijke wijze van tenuitvoerlegging niet wordt toegepast, behoeven we daarbij niet stil te staan. Omdat de grote meerderheid der mensen nooit met de praktijk van het gevangeniswezen in aanraking komt of daarover iets van nabij verneemt en diensgevolge zich ook meestal geen duidelijk en enigszins betrouwbaar beeld daarvan vormt, heb ik getracht in enkele woorden een schets te geven, die de goede verstaander gemakkelijk voor zich zelf zou kunnen aanvullen. Hij zou dan hieraan enig houvast hebben voor de beantwoording van de gestelde vraag. Enige behoefte of bedoeling om medelijden op te wekken voor de delinquenten in kwestie heeft daarbij niet voorgezet.

Allicht zal ik er niet in geslaagd zijn om elke lezer iets van de zwaarte van een jarenlange opsluiting te doen meevoelen, zoals ook wel blijkt uit de luchthartige manier waarop Libbe van der Wal dit facet

(Zie verder pag. 7)

AFSCHEID P. VAN DER VLIET

TOEN in 1959 Van der Vliet, als geestelijk raadsman in vaste dienst van het Humanistisch Verbond, aangezocht werd hoofdredacteur van Mens en Wereld te worden, heeft hij lang gearzeld. Hij voelde zich niet de aangewezen man voor die functie, maar zijn bescheidenheid was te groot, meende men. Zijn openheid, zijn enthousiasme en zijn werkkraft, zijn gevoel voor humor en zijn eigen stijl van schrijven ('d'See-Uyl') zouden goedmaken waarin hij misschien in andere opzichten te kort schoot.

Een aantal jaren heeft Van der Vliet M. en W. geleid, met overtuiging en geestdrift, soms erin slagend actueel en slagvaardig te zijn, door de keuze van schrijvers, soms met minder succes omdat zijn eigen pen onzeker werd. Hij kon het niet meer aan, voelde zich onzeker, leed aan depressies. Hij vocht heldhaftig maar moest de leiding uit handen geven. Wel bleef Van der Vliet lid van de redactieraad, waarvan hij trouw en vol belangstelling voor M. en W. de vergaderingen bijwoonde en dikwijls waardevolle adviezen gaf, maar wij – de andere leden – bemerkten steeds duidelijker, dat hij het niet zo kon als hij wilde. Hij bleef optimistisch en vol vertrouwen, dat alles weer in orde zou komen en dat blijft hij nog, maar toch heeft hij zijn plaats in de redactieraad willen afstaan aan een opvolger. Met de uiterlijke vernieuwing van het blad zal zijn naam niet meer op de lijst van de redactieraadsleden

voorkomen.

De redactie dankt Van der Vliet voor zijn enthousiasme, zijn ijver en zijn bereidwilligheid om de taak van hoofdredacteur op zich te nemen in een moeilijke periode en wenst hem, nu hij zich uit de redactieraad heeft teruggetrokken, het allerbeste, zodat hij nog een reeks van jaren zal kunnen genieten van de mensen en hun wereld.

Van werkelijkheid van de mens tot menselijke werkelijkheid

(Vervolg van pag. 1)

neemt! Zij verkeren met deze eeuw; zij hebben er geen enkele verwachting van verworpen.'

Weet u wanneer dit geschreven is en door wie? Een kleine honderd jaar geleden door Emile Zola! En het is nog aktueel.

Op die jongeren (en ouderen) rekende Zola in zijn strijd om waarachtigheid. Op die jongeren en ouderen rekenen de humanisten ook! Waarvoor? Om in een wereld die ons uit de hand dreigt te lopen gezamenlijk een nieuw uitzicht te bieden voor een gezamenlijk bestaan. Daarop zijn geestelijk werk en vorming van humanisten gericht, waarbij jaarlijks een kleine tienduizend mensen betrokken zijn. Daarop zijn denken, woord en geschrift gericht die honderdduizenden bereiken buiten de kleine kring van 15.000 leden. Daarvoor kiest het humanisme de langzame en moeilijke weg van de zelfbewustwording in gemeenschap van iedereen, die zich door dit program aangesproken voelt. Dit zijn geen gedachten die in de mode zijn. Het humanisme is hierin tegendraads, terwijl het versleten non-conformisme tot een

massale mode geworden is. Het humanisme is radikaal omdat het de vraag van het nieuwe menszijn in een ogenschijnlijk onzinnige wereld aan de orde stelt.

Er is een zekere durf voor nodig om dit standpunt te vertegenwoordigen in een cultuur die meer vraagt naar wat schokt dan naar wat betekenis heeft. En het humanisme heeft betekenis, ook en juist voor de levenspraktijk. Ik hoop ook voor u. Ik wens, dat het u aan het denken zet. Over de mogelijkheid om het leven boeiend te maken. Over de vraag wat leven met anderen eigenlijk betekent. Over de dreiging van eigengereidheid en ontbinding van de samenleving. Over de ziekte van vereenzaming en leegte die zovelen treft. Over de uitdaging om de moderne wereld voor allen bewoonbaar te maken. Over de spankracht die we behoeven om de huidige werkelijkheid van de mens om te vormen tot een menselijke werkelijkheid. Ik hoop zei ik, dat dit u aan het denken zet en aan het doen. Dat kan een ongekend nieuw begin worden.

(Dit is de iets bekorte rede, die prof. dr. J. P. van Praag, voorzitter van het Humanistisch Verbond, op maandag 2 januari voor de radio uitsprak).

Repliek mr. Thesingh

(Vervolg van pag. 6)

van het probleem meent te kunnen afdoen, nl. met er op te wijzen dat ook buiten de gevangenis het leven voor menigen niet plezierig is. Volgens dit bekende en veelvuldig gebruikte recept kan men altijd tegen de achtergrond van de ontstellende hoeveelheid leed en onrecht in de wereld de betekenis van een speciaal geval relativeren en dan voldaan vaststellen, dat het toch niet zo erg is en dat er geen reden is om er iets aan te doen. Er blijft dan bovendien ook iets meer tijd over om in alle rust en objectiviteit de problemen der zedelijke waardering in abstracto te bestuderen.

Gelukkig behoef ik mijn betoog voor de onmenselijkheid van de onbeperkt levenslange opsluiting niet uitsluitend te doen steunen op de geringe overtuigingskracht, die van mijn persoonlijke mening en mijn schetsmatige argumentatie kan uitgaan. Zoals ik al heb geschreven is deze opvatting in Nederland van de aanvang af algemeen gehuldigd en toegepast en bij mijn weten is hierop nimmer kritiek geoefend. Zullen we dan nu plotseling onze norm veranderen, de grens van de toelaatbare leedberokkening verschuiven omdat anderen zich grenzeloze onmenselijkheden veroorloofden?

Het is nu eenmaal uitgesloten om aan deze misdadigers iets terug te doen wat op één lijn staat of althans enigszins overeenkomt met dat wat zij anderen hebben aangedaan. Niet hun maatstaven, maar de onze, zeg ik mijn opponent Keyl na. Maar dan ook geheel de onze; en dat betekent dus dat uitzicht op vrijlating moet zijn gewaarborgd. De vergeldingstheorie van Leo Polak, die sommigen tegen mij aanvoeren, staat hier geheel buiten. Het gaat niet om de vraag of de straf als vergelding moet worden beschouwd, maar tot hoever wij bij de straftoepassing – vergelding of niet – mogen gaan.

Op de vraag of het beter zou zijn geweest dat men de opgelegde doodstraffen had ten uitvoer gelegd, zal ik niet ingaan. Het is niet gebeurd en nakaarten heeft geen zin.

WEL moet ik nu nog iets zeggen over het argument dat wij in het onderhavige geval te doen hebben met uitzonderlijk gevaarlijke personen, die zich aan uitzonderlijk gruwelijke daden hebben schuldig gemaakt, zodat daarom alleen al hun vrijlating niet kan worden gedoogd. Sommigen van mijn tegenstanders brengen dit tot uitdrukking door te zeggen dat wij hier niet met mensen maar met beesten te doen hebben.

Dit laatste vind ik een bedenkelijk afglijden naar denkpatronen die de structuur van de nazimentaliteit bepaalden. Maar afgezien daarvan, meen ik dat geheel ten onrechte de misdrijven waarvan hier sprake is voor iets heel bijzonders en unieks worden gehouden. Deze zienswijze is irreeel en zal door geen enkele deskundige worden onderschreven. Of en in welke mate de lage agressieve neigingen in een mens aan de oppervlakte en daadwerkelijk tot uiting komen, is in de eerste plaats afhankelijk van de aard en de omvang van de gelegenheid en de mogelijkheden die zich aan hem voordoen. En dat oorlogssituaties tot de ergerlijkste wandaden leiden, is waarlijk niet alleen in de tweede wereldoorlog en ook niet alleen bij de Duitsers gebleken. Of men nu ziet naar de Fransen in Algerije, de Engelsen in de Boerenoorlog of in Ierland, de Italianen in Abessinië, de Amerikanen in Vietnam of de Nederlanders in het voormalige Nederlands-Indië, het is altijd hetzelfde liedje, al zijn er natuurlijk altijd verschillen van intensiteit en omvang. En wie zou zich erover kunnen verbazen dat velen in dergelijke omstandigheden hun morele evenwicht kwijtraken en hun agressieve driften niet meer beteugelen, als een beschaafde en met ons bevriende regering zich gerechtigd achtte om tot tweemaal toe zonder directe militaire noodzaak een open stad in enkele seconden te laten vernietigen en daarmee honderdduizenden weerloze burgers, meest vrouwen en kinderen, de dood in te jagen of te verminken. Ik vel geen oordeel, ik vraag alleen maar.

Laat men mij nu niet misverstaan. Ik probeer niet de vier in van Breda vrij te pleiten of hun schuld te bagatelliseren. Ik ben van mening dat zij terecht zijn veroordeeld en terecht de zwaarste straf krijgen. Het enige wat ik tracht te betogen, is dat zij mensen zijn, in beginsel niet slechter dan anderen die tot misdaad vervielen of hadden kunnen vervallen.

Op grond van het voorafgaande ben ik ook niet gevoelig voor het argument dat deze gevangenen zo gevaarlijk zouden zijn. Ik betwijfel of zij nu nog de kracht en de lust hebben om nazistische activiteiten te gaan voeren. Maar zo ja, wat dan nog? Er lopen – en niet alleen in Duitsland – duizenden of misschien tienduizenden vrij rond, die zich even erg hebben misdragen als zij en honderdduizenden die er toe in staat zijn en dit zullen tonen, zodra zij de gelegenheid krijgen.

Tenslotte nog dit: Libbe van der Wal acht het niet nodig dat wij elkaar overtuigen en vindt dat ieder zijn eigen eerbiedwaardige zienswijze kan hebben en houden. Ik denk daar anders over. Het is mogelijk dat twee tegenover elkaar staande zienswijzen

Aurora

heeft nu ook
een groeiende
verzekering
voor uitvaartkosten

Deze "Aurora-groepopolis" is een verzekering waarbij het aanvankelijk verzekerde bedrag met 2% per jaar stijgt, terwijl de premie onveranderlijk is.

Vraagt inlichtingen
bij

n.v. Levensverzekeringsmaatschappij

Aurora

Stadhouderskade 1a, Amsterdam

beide eerbiedwaardig zijn, beide juist zijn kunnen ze niet. Ik zou de moeite van het schrijven niet nemen als ik dacht anderen slechts van de eerbiedwaardigheid, niet van de juistheid van mijn standpunt te kunnen overtuigen.

H. THESINGH

(Na deze repliek van mr. Thesingh besluiten wij de discussie over de vraag 'Wat doen we met 'onze' oorlogsmisdadigers?' Wij menen, dat de twee artikelen van mr. Thesingh en de negentien reacties daarop – zes vóór zijn standpunt, dertien er tegen – dit probleem voldoende hebben belicht om de lezers de gelegenheid te bieden, een eigen standpunt te bepalen of zich te conformeren aan een van beide meningen. Niemand vlijt zich met de hoop, dat nu het vraagstuk van de levenslange opsluiting van oorlogsmisdadigers is opgelost; voor de meesten van ons is en blijft het onoplosbaar. De redactie wil nog trachten, in het volgende nummer van Mens en Wereld, kort en zakelijk de standpunten van vóór- en tegenstanders van mr. Thesingh's overtuiging samen te vatten. Daar blijft het bij. Redactie)

REKENSCHAP

DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

voor wetenschap en cultuur,

wil een blad zijn voor de verdieping van de
humanistische overtuiging

In het decembernummer o.a.

P. Spigt : Verlangen naar Euthymia.
Libbe van der Wal: Leo Polak, vóór alles een ethicus.
Hella S. Haasse : Iris Murdoch.

Folder op aanvraag

Het abonnement kan ieder kwartaal ingaan

**HUMANISTISCHE STICHTING
SOCRATES**

Postbus 114, Utrecht
Giro 58 22 93

KALENDER **1967**

De kalender 1967 van het HUMANISTISCH
VERBOND is verschenen.

Deze is in 2-kleurendruk uitgevoerd.

DE PRIJS IS **f 3,-**

Uw bestelling zien wij gaarne tegemoet door storting
of overschrijving van f 3,- op postrekening
30.49.60 t.n.v. het HUMANISTISCH VERBOND Utrecht

In de omschrijving: kalender 1967

ANNONCES

Jonge werkman, 35 jaar, z.k.m. met
meisje ± 30 jaar, van stad of platte-
land. Genegen buiten te wonen, om-
geving Nijmegen. Woning aanwezig.
Brieven met foto onder no. 3 a/h
buro M. en W. worden op erewoord
retour gezonden.

Alleenstaand oud huisje te huur
voor lange termijn in Vlagtwedde.
Mooi gelegen in polder/bosgebied.
Lage huur. Brieven onder no. 1 a/h
buro M. en W.

Degelijke j. vrouw, 38 jaar, jeugdige
versch., veelz. belangst., zou gaarne
kennism. m. serieuze beschaafde
man, cult. belangst., liefst wonend
randstad Holl. Br. onder no. 2 a/h
buro M. en W.

MENS EN KOSMOS

Gewijd aan de studie van godsdienst, wijsbegeerte en wetenschap
met hun grensgebieden, onder redactie van J. M. Hondius, Dr. H.
Groot, Mr. N. Kluwer, P. Krug en Dr. D. H. Prins.

Abonnementsprijs f 15,- per jaar (6 nummers). Losse nummers
f 2,50.

Vraagt toezending gratis proefnummer en catalogus van uitgaven op
geestelijk gebied bij de uitgever N. KLUWER-DEVENTER.

Ook verkrijgbaar bij de boekhandel.

het wonder

samengesteld door:

Drs. D. Braun O.F.M., P. N. Kruyswijk, Prof. Dr. G. A. Lin-
denboom, Ds. G. van Loenen, J. J. C. Marlet, zenuwarts, Drs.
J. G. van der Ploeg, Dr. D. H. Prins, Prof. Mag. Dr. E. C. F.
A. Schillebeeckx O.P., Ds. P. Simoons, Dr. I. Vijlbrief, Drs.
J. A. M. Weterman.
(Uitgave N.G.C. no. 26)

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau bij voorkeur door overschrij-
ving van f 1,50 op postrekening nr. 30.49.60 t.n.v. Humanistisch Ver-
bond, Utrecht met op het strookje de vermelding: N.G.C. nr. 26.

„Opvoeding op het gebied der sexualiteit”

geschreven door Prof. Dr. A. C. Drogendijk, P. J. F. Dupuis (arts),
Prof. Dr. Ir. A. F. van Leeuwen S.J., A. G. van Omme (arts), J. Ree-
horst, P. W. van der Vliet, Dr. J. J. A. Vollebergh, Prof. Dr. H. R.
Wijngaarden, Dr. R. Zijlstra. (Uitgave N.G.C.).

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en
overschrijving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Huma-
nistisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C.
nr. 22.

„VERANDEREND LEVENSBESEF”

samengesteld door Mevr. Hella S. Haasse, Ds. E. van Bruggen,
Prof. Dr. H. Freudenthal, Prof. Dr. T. T. ten Have, Ds. S. J.
Popma, J. Reehorst, Dr. C. Scharff O.S.A. en Prof. Dr. R. Schippers.
Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door storting en
overschrijving van f 1,50 op postrekening 30 49 60 t.n.v. Humanis-
tisch Verbond Utrecht, met op het strookje de vermelding N.G.C.
nr. 28.

BEZITSVORMING

samengesteld door Dr. W. Albeda, Dr. A. van Biemen, Ir. G. J.
Baat, Drs. H. J. D. Dieters, Drs. J. M. Th. Loeffen, Dr. E. Nord-
lohne, Drs. A. W. H. J. Quaadvlieg, J. Reehorst en Drs. J. M. den
Uyl.

Uitgave Nederlands Gesprek Centrum.

Verkrijgbaar bij het Centraal Bureau, bij voorkeur door overschrij-
ving van f 1,50 op postrekening nr. 30 49 60 t.n.v. Humanistisch
Verbond, Utrecht, met op het strookje de vermelding: N.G.C. no. 27.

Humanistische Correspondentiekring voor **huwelijkscontacten** op-
gericht door het Humanistisch Verbond, verleent bemiddeling bij
het leggen van contacten tussen personen, die een huwelijkspartner
zoeken.

Inlichtingen postbus 210, Utrecht, gaarne 30 cent aan postzegels
insluiten.